

Alexandr Nikolajevič Krasnikov, Metodologičeskije problemy religiovedenija,

Moskva: Akademičeskij projekt
2007, 239 s.
ISBN 978-5-8291-0856-4.

Vývoj religionistiky za posledních dvacet let ovlivnila řada vnitřních i vnějších faktorů. Za jeden z nejvýznamnějších můžeme považovat rozšíření a posleze i etablování religionistiky jako samostatné vědní disciplíny v zemích bývalého tzv. Východního bloku, včetně Ruska. Na počátku 90. let 20. století stáli ruští religionisté, stejně jako badatelé z ostatních postkomunistických zemí, před úkolem obnovení, respektive založení neideologického, vědeckého studia náboženství. Součástí tohoto úkolu bylo vyrovnat se nejen s téměř sedmdesátiletou tradicí sovětského vědeckoateistického výzkumu náboženství (v jehož rámci vedle řady ideologických a ideově schematizovaných prací vzniklo i několik hodnotných a do jisté míry stále využitelných studií, např. S. A. Tokarevových, A. F. Losevových, V. V. Ivanovových, J. M. Meletinského, D. M. Ugrinoviče atd.), ale také s nově formovanou tzv. pravoslavnou religionistikou.

Tzv. pravoslavná religionistika je takový přístup k náboženství, který je určován těsnou vazbou na Ruskou pravoslavnou církev. Pod označením „profánní teologie“ nebo také „religická religionistika“ se významně prosazuje jak v samostatných vědeckých centrech, tak na ruských univerzitách. Rozšíření tzv. pravoslavné religionistiky a její dynamický rozvoj (zvláště v posledních letech) má značné dopady na vlastní chod nezávislého vědeckého studia náboženství v Rusku. Vedle tohoto teologického směru se nicméně na formování religionistického paradigmatu a religionistické obce v Rusku stále podílejí také názory a tendence původního marxisticko-leninského, respektive vědeckoateistického studia náboženství, jež jsou často i nyní nepřímě prezentovány v mnoha nových učebnicích a úvodcích do studia náboženství.

Z hlediska původního úkolu založení neideologického vědeckého studia náboženství se tak nejvýznamnějším momentem stala problematika metodologie. V ruské literatuře byly v průběhu minulého dvaceti letí velmi dobře zpracovány jednotlivé metodologické principy a přístupy: dějin náboženství, psychologie a sociologie náboženství, antropologie náboženství atd. Stále zde však chyběla syntetické práce, která by rekonstruovala dějiny výzkumné tradice akademického studia náboženství a metodologického hledání západní i ruské religionistiky.

Tohoto úkolu se ujal až ruský teoretik a pedagog působící na filozofické fakultě Moskevské státní univerzity Alexandr Nikolajevič Krasnikov, který ve své knize *Metodologičeskije problemy religiovedenija* představil základní kategorie, směry a vývojové tendence metodologie západní religionistiky (od F. M. Müllera, R. R. Mareta, R. Otta, M. Schelera, G. van der Leeuwa, M. Eliada až po D. Wiebeho a L. Martina). V centru jeho zájmu stojí především metodologické diskuse religionistiky ve druhé polovině 20. století týkající se fenomenologie, hermeneutiky, strukturalismu a vztahu náboženství a životního prostředí. Třebaže Krasnikov zacílil svoji práci především na ruského čtenáře – studenty religionistiky a další zájemce z celé široké oblasti humanitních věd, kterým podává přístupnou formou stručné dějiny teorie a metodologie religionistiky – je velmi zajímavé sledovat, jaký obraz západní religionistiky Krasnikov ve svém pojednání vytváří, z jakých pramenů čerpá a k čemu se hlásí.

Kniha je rozčleněna do tří hlavních částí, ve kterých Krasnikov sleduje podobu a proměny religionistického paradigmatu. V první části nazvané „U historiků religionistiky: Formování religionistického paradigmatu“ se věnuje základním předpokladům vzniku religionistiky jako samostatné vědní disciplíny. Připomíná roli deistů v období osvícenství, rozvoj srovnávací jazykovědy a antropologie i studium mýtů a historie v 19. století. Zmiňuje se o složité situaci v přijímání této nové vědy v zemích, kde měla tradičně vždy silnou pozici katolická

církve, zvláště ve Španělsku a Portugalsku. I když v těchto zemích byla díky výzkumům katolických misionářů vždy velmi dobrá materiálová základna, religionistika se zde na přelomu století prakticky nerozvíjela.

Ideové jádro tohoto prvního oddílu tvoří dva vzájemně se doplňující průzkumy: (1) analýza vývoje a postupného vymezování religionistiky vůči všem náboženským přístupům k náboženství a teologii ve druhé polovině 19. století a (2) analýza užitých metod a základních teoretických přístupů k náboženství v daném období. Zatímco hlediskem vývoje se Krasnikov zabývá v kontextu výzkumů, které se rozbehly na přelomu století ve Francii, Německu, Holandsku, Anglii a Spojených státech, základní metodologickou výstavu religionistiky a její formování sleduje u zakladatelů oboru: F. M. Müllera, C. P. Tieleho, M. Webera a dalších.

Od prvních stránek Krasnikovovy práce je zřejmé, že klíčovým pojmem jeho studie je pojem metoda. I když autor tento termín nikde blíže nespecifikuje, z jeho celkového, velmi volného nakládání s ním je jasné, že metodou rozumí každý takový výzkumný postup, který sloužil k systematickému poznávání jednotlivých náboženství a náboženských fenoménů, nebo byl alespoň jeho předpokladem. Mezi hlavní metody, které se podle něj staly paradigmatickými elementy religionistiky druhé poloviny 19. a počátku 20. století, řadí komparaci, klasifikaci náboženství, objektivnost, evolucionismus, historismus, redukcionismus, aposteriorismus, kauzalitu a genetický výzkum. Jejich výklad a nástin pozice v rámci religionistiky dává vždy do souvislosti s konkrétní teorií náboženství (komparaci objasňuje na příkladu teoretické koncepce F. M. Müllera, metodu objektivní religionistiky sleduje u M. Webera, evolucionismus dokládá koncepcemi E. B. Tylora, J. G. Frazera atd.). Religionistiku tak představuje jako plně autonomní, polymetodickou disciplínu, jejíž metodologie je založená na kombinaci a rozpracování jednotlivých kompatibilních dílčích metod sociálních věd.

K požadavku metodického pluralismu a interdisciplinarity, který je podle některých badatelů podstatnou podmínkou pro to, aby studium náboženství bylo skutečně vě-

decké, tzn. aby šlo o maximálně objektivizovaný, vyrovnaný a nenormativní výzkum náboženských fenoménů, se Krasnikov nepřímou vyjadřuje ve druhé části své práce, v níž uvádí přehled metod religionistiky z první poloviny 20. století. Poukazuje na to, že jedním z hlavních výsledků religionistiky v této epoše bylo narušení dosavadního vědeckého paradigmatu. Především díky rozvoji antropologie a jejím novým poznatkům o přírodních národech a o vzniku a šíření jejich náboženství (F. Ratzel, L. Frobenius aj.), jež odporovaly do té doby vlivným evolucionistickým teoriím, se stále častěji ozývaly hlasy, které volaly po revizi tehdy užívaných teorií a metod.

O zásadní proměnu ve vědeckém přístupu k náboženství se podle Krasnikova mimo to zasloužila i postupná expanze náboženských (teologických) idejí a idealistické filozofie do religionistiky. V tomto ohledu se podrobně zabývá koncepcí prvotního monoteismu W. Schmidta, zejména však metodologií fenomenologie a hermeneutiky náboženství (G. van der Leewa, J. Wacha, R. Otta, M. Schelera). Myšlenky Gerarda van der Leeuwa, jež Krasnikov považuje za rozhodující postavu klasické fáze fenomenologie náboženství, objasňuje v širším kontextu vývoje fenomenologie. Dokazuje, že žádná obecná fenomenologie náboženství neexistuje, že jsou pouze fenomenologové a jejich individuální přístupy. Přesto však nachází určité obecné tendence, které spojují její jednotlivé stoupence: užití srovnávací metody a metody klasifikace náboženských fenoménů (s. 112).

Z celého původního spektra metod se tak v první polovině minulého století podle Krasnikova ukázaly jako nosné pouze tyto dvě. Brzy se k nim však přidaly další, ty, které rozpracovala právě fenomenologie a hermeneutika (zvláště pak metoda vcítění, antiredukcionismus, intencionalita atd.). V polovině minulého století byl tedy sestaven zcela nový koš religionistických metod, jejich použití však do značné míry omezovala stále sílící teologizace. „Zhruba v polovině 20. století se zcela jasně ukázalo,“ píše Krasnikov, „že vědecký výzkum náboženství se nachází v krizi“ (s. 148). Změna filozofických předpokladů religionistiky vedla

k novému přezkoumání její metodologické výbavy.

Hledání východiska z této krize věnoval ruský badatel závěrečnou, třetí část své rozpravy. Nastiiňuje základní metodologické diskuse, které se v religionistice odehrály ve druhé polovině 20. století, kdy vedle fenomenologie a hermeneutiky došlo k značnému rozvoji i řady dalších přístupů.

Krasnikov detailně přibližuje čtyři základní okruhy metodologických debat: (1) o dějinách náboženství a o možnostech historické metody, (2) o fenomenologii náboženství a potenciálu i limitech jejího reformování, (3) o hermeneutice náboženství a (4) o samotné religionistice a vědeckém charakteru jejího studia náboženství. Vedle toho připomíná celou řadu dalších okolností, které přispěly k důsledné proměně religionistiky v průběhu posledních sedmi desetiletí. Zvláště se jedná o zahájení mezinárodní spolupráce a organizace vědeckého studia náboženství, o postupné vytěsnění teologizujících koncepcí a teorií pracujících s náboženskými předpoklady a o prosazování racionalistických iniciativ v religionistice (spojených například s uplatněním a rozvojem strukturalismu, geografie náboženství, kognitivní religionistiky atd.).

Oklikou přes zevrubné analýzy teoretických koncepcí U. Bianchiho, C. J. Bleekera, M. Eliada, F. Whalinga, C. Lévi-Strausse, Å. Hultkrantz, H. Pennera aj. se Krasnikov dopracovává k tezi, že hledání východiska z krize nebylo a dosud stále není završeno úspěchem. Dokladem toho má být nejen zcela nedostatečné vymezení užívaných religionistických termínů, ale také, anebo možná především, metodologický pluralismus. Jakkoli někteří badatelé zdůrazňují nutnost metodologického pluralismu, objevuje se naproti tomu snaha formulovat základní předpoklady vědeckého výzkumu náboženství (již R. J. Zwi Werblowski) a vyjádřit je jedinou teorií religionistiky.

Podle Krasnikova tak stále hledáme řešení oné krizové situace, do níž se obor dostal již v polovině minulého století. Ačkoli on sám se do vypracování takové teorie, která by zaštitila a zdůvodnila jednotné religionistické paradigma, nepouští, má zcela jasnou představu o tom, jak by se při jejím

hledání mělo postupovat: „Nové religionistické paradigma se bude rozvíjet v rámci metareligionistiky, přičemž předmětem jejího výzkumu nebudou náboženské fenomény, jednotlivá náboženství, ani náboženství jakožto celky, nýbrž dějiny a teorie religionistiky“ (s. 230). Konstatováním tohoto stavu a rozvrhem úkolů, před nimiž religionistika stojí, svoji práci uzavírá.

K celkovému hodnocení Krasnikovovy knihy *Metodologické problémy religionistiky* musíme přistupovat s vědomím toho, že se jedná o referenční příručku, jejímž hlavním záměrem bylo rekapitulovat dosavadní vývoj religionistického myšlení v oblasti teorie a metodologie a v širší perspektivě nastínit i jeho stávající podobu. Svým záběrem, upořádáním a srozumitelností výkladu se publikace podobá jiným, již existujícím přehledovým pracím (zvláště Jacques Waardenburg: *Classical Approaches to the Study of Religion: Aims, Methods and Theories of Research I-II*, Berlin: Walter de Gruyter 1973-1974; Frank Whaling [ed.], *Contemporary Approaches to the Study of Religion I-II*, Berlin – New York – Amsterdam: Mouton 1984-1985; Eric J. Sharpe, *Comparative Study of Religion: A History*, London: Duckworth 21986 atd.). Krasnikov je zná velmi dobře a bohatě z nich také čerpá. Srovnáme-li se s jeho pojednáním, ukazuje se, že hlavní rozdíl mezi nimi je jednak v množství výchozího materiálu a v důkladnosti jeho zpracování (rozsah Krasnikovovy práce je menší, jeho výklad je místy až příliš zjednodušený, plný paušalizujících tvrzení), jednak v Krasnikovově větším důrazu na proces deideologizace a deteologizace religionistiky.

Důležitým rysem Krasnikovovy studie je dialogičnost: porovnává širokou škálu témat a metod, vede s nimi rozhovor, současně je ale nechává promlouvat v jejich mnohohlasí v rámci minulého i soudobého religionistického diskurzu. Leitmotivem Krasnikovových úvah o teorii a metodologii je vztah religionistiky a teologie. Jeho text se vědomě staví za nutnost nestranného přístupu k náboženství. To má mezi jinými svůj důvod i v aktuálním stavu religionistiky v Rusku. Právě v tomto ohledu představují *Meto-*

dologické problémy religionistiky jeden z velmi podstatných impulsů pro její rozvoj.

ONDŘEJ SLÁDEK

Otakar A. Funda, Ježíš a mýtus o Kristu,

Praha: Karolinum 2007, 368 s.
ISBN 978-80-246-1276-8.

Před nedávnou dobou vyšly v nevelkém časovém rozestupu dvě původní české práce věnované problematice historického Ježíše a nejstarší christologie. Zatímco první kniha z pera Petra Pokorného *Ježíš Nazaretský: Historický obraz a jeho interpretace* (Praha: Oikúmené 2005) je psána z pozic evangelického biblisty a traktování její látky důsledně zachovává teologický rámec (recenzi viz *Religio* 14/2, 2006, 285-287), novější dílo Otakara A. Fundy *Ježíš a mýtus o Kristu* (Praha: Karolinum 2007) má ambici religionistického textu. Autor se v něm pokouší prolomit své vlastní teologické školení a přistoupit k tématu historického Ježíše a rané christologie z „ateistické humanistické pozice“ (s. 11). Lze jistě ocenit, že tak činí otevřeně a s osobní odvahou, i když tyto předpoklady samy o sobě těžko mohou stačit.

Rozvržení Fundovy práce je předestřeno již v úvodním bodovém přehledu jeho „hypotézy o vzniku křesťanské víry“ (s. 9-10), která formování rané christologie vidí v několika fázích.

Nejstarší fázi reprezentuje extatické modlitební zvolání *maranatha*, jež Funda považuje za jakousi „próto-nadějí“, vytrysklou uprostřed Ježíšových přívrženců v Galileji, kam uprchli zmateni po Ježíšově ukřižování. Tato aklamace měla vyjadřovat víru, že ukřižovaný Ježíš byl „vynvícen po Boží pravici“ a brzy přijde jako Syn člověka a nastolí Boží království, které hlásal.

Druhou fází tohoto krystalizačního procesu odráží formule víry, jak ji – v již ustálené podobě – zachoval Pavel z Tarsu ve své korintské korespondenci (*I K* 15,3b-5).

Hlavním christologickým posunem je tu ujištění „byl vzkříšen“, které je mladší než vyznání „zjevil se“ či vůbec nejstarší „byl vynvícen“.

Třetí fázi, která je podle Fundy překonáním krize z dosud neuskutečněného druhého příchodu vzkříšeného Krista, představuje na jedné straně Lukášova teologie dějin spásy, na straně druhé Janova teologie vtěleného logu, v němž spása již nastala.

Východiskem Fundovy hypotézy je rozbor nejstaršího vyznání, spadajícího již do předpavlovské vrstvy a citovaného Pavlem jako liturgicky ustálená formule (*I K* 15,3b-5). Jeho retrospektivní domyšlení vede Fundu až k prvotnímu horizontu extatické aklamace *maranatha*, jejíž propojení s inter-religiózní helénistickou figurou přicházejícího božstva *erchomenos* otevřelo křesťanství světu pozdního helénismu (srov. již Fundovu studii „Maranatha“ a „erchomenos“ – předchristologická impresse Ježíšových přívrženců“, *Religio* 6/1, 1998, 3-28). V tomto rozpětí Funda vyslovuje odvážné teze o postupném vývoji jednotlivých christologických konceptů, s nimiž nejstarší dochovaná formule víry pracuje.

Jeho koncepcí vzniku křesťanství se tím v podstatě pohybuje jen v dimenzi kristovských hnutí, pro jejichž mýtotvorbu je charakteristické soustředění na Ježíšovu smrt a její náboženské zhodnocení. Téměř nebere v úvahu paralelní ježíšovská hnutí chápaná jako Ježíše především jako náboženského učitele a rozvíjející tradice o jeho učení a životě (sbírka *Q*, protomarkovské látky, gnostické *Tomášovo evangelium* ad.). Pokud se o ježíšovských hnutích přece jen zmiňuje soustavněji, chápe je zúženě jen jako Pavlovy protivníky na základě *Gal* 1-2 a lukášovské harmonizující koncepce lineárních dějin nejstarší církve. V této souvislosti dokonce zachovává ústřední teologickou tezi o velikonocích událostech jako primordiálním počátku křesťanské víry (rozprchnutí šokovaných učedníků, jejich dočasné útočiště v Galileji a návrat do Jeruzaléma poté, co „christologicky“ prozřeli). Následuje tak v zásadě protestantskou konzervativní linii, jejíž „osovou“ autoritu ztělesňuje především Martin Hengel.